

Prekladateľské postupy a posuny v preklade románu A.T. Averčenko Mecenášov žart

Monika Karchutňáková, FHV UMB, Banská Bystrica, monika.karchutnakova@umb.sk

Kľúčové slová: prekladateľské postupy, výrazové posuny v preklade, translológia, umelecký preklad, A.T. Averčenko, Mecenášov žart

Key words: translation procedures, shifts in translation, translology, art translation, A.T. Averchenko, Maecenas Joke

Tento príspevok obracia pozornosť na problematiku voľby adekvátnych translačných postupov v prekladateľskom procese umeleckej literatúry a ich vplyvu na následný výrazový posun, ktorý vzniká v cieľovom texte. Východiskovú hypotézu predstavuje prelínanie aplikovaných prekladateľských metód a posunov v preklade. Ako zdrojový materiál posluží pre výskum náš preklad humoristicko-satirického románu A.T. Averčenko Mecenášov žart. Úlohou tohto článku je prezentácia niektorých výrazových posunov a poukázanie na tie prekladateľské postupy, ktorými dosiahneme najadekvátnejší preklad.

Vďaka postupnému prepracovaniu teórie prekladu a výmene výsledkov výskumov na svetovej úrovni, možno zadefinovať niekoľko základných prekladateľských postupov, ktoré prekladateľ vo svojej praxi aplikuje. Súbežne s výberom konkrétneho translačného postupu, môže pri prekladateľskej činnosti dochádzať aj k posunom. A. Popovič (1975) vydeľuje okrem negatívneho posunu aj konštitutívny, individuálny, tematický a iné. My sa budeme venovať predovšetkým posledným trom v súvislosti s aplikáciou jednotlivých prekladateľských postupov. V preklade románu, ktorý využívame ako zdrojový materiál pre demonštrovanie našej problematiky, ďalšie posuny nenachádzame.

Na tomto mieste chceme bližšie predstaviť ako dochádza k prelínaniu jednotlivých postupov a posunov v preklade.

- I. Prvým príkladom je uplatnenie **konštitutívneho posunu** v preklade. Využitie tohto posunu znamená takú voľbu prekladateľského postupu, ktorý je nevyhnutný na dosiahnutie adekvátneho prekladu. Pri realizácii tohto posunu je nevyhnutný vznik rozdielností v daných poetikách, štýloch, jazykoch. Patrí sem napríklad:

1) analógia

... - двумя руками девять пудов выжимает. (A.T. Averčenko, s.786)	... – dvomi rukami vytlačí bezmála aj 150 kíl. (preklad MK, s. 115)
--	--

V danom prípade, by sme mohli uvedenú frázu preložiť ... – *dvomi rukami vytlačí deväť pudov.*, no myslíme si, že treba brať na zreteľ minimálne tieto tri fakty:

- pojem *pud* je slovo škandinávského pôvodu a v súčasnosti sa radí k archaizmom. Označuje starú ruskú jednotku váhy, ktorá zodpovedá podľa údajov v Slovníku cudzích slov (2005) hmotnosti 16,38 kg, podľa údajov vo Veľkom výkladovom slovníku ruského jazyka (Большой толковый словарь русского языка, 1998) 16,58 kg;
- využitie *poznámky pod čiarou*, v ktorej by bol daný pojem vysvetlený a bol by vyjadrený prepočet hmotnosti, môže byť pre recipienta cieľového textu nepohodlné, zdĺhavé a môže ho odradiť od čítania prekladov, ktoré by boli presýtené poznámkami pod čiarou;

- deväť pudov sa rovná 147,42 kg (podľa údajov v SCS, 2005), čo by text komplikovalo – aj po grafickej stránke, aj z hľadiska nenáročného a pohodlného pochopenia myšlienky čitateľom, v ktorej vôbec nie je réma konkrétne množstvo, ale vyjadrenie toho, že istá osoba je schopná vytlačiť nadpriemerne veľkú hmotnosť.

Na základe týchto faktov uprednostňujeme aplikovanie konštitutívneho posunu v preklade a teda preformulovanie danej frázy. Tento zámer sa dosiahne prepočítaním archaickej jednotky na súčasnú jednotku SI sústavy – na kilogramy, a zovšeobecnením sekundárnej informácie – 147,42 kg, ktoré preložíme ako 150 kíl. Použitím hovorového výrazu „kíl“ namiesto termínu „kilogramov“ dosiahneme autentickejší dialóg dvoch mužov, ktorí v texte vedú rozhovor.

2) poznámka pod čiarou

<i>Чуть что – сейчас за «перо»,...</i> (A.T. Averčenko, s.767)	<i>Pre maličkosť hneď berie do rúk „pero“,...</i> (preklad MK, s.93)
---	---

V uvedenom prípade dochádza k uplatneniu konštitutívneho posunu v preklade nielen kvôli doplneniu významov do prekladu, ale aj kvôli použitiu poznámky pod čiarou.

Doplnením významov do prekladu dochádza k zmene východiskového a cieľového materiálu na lexikálnej úrovni, no zároveň je nevyhnutné pre zrozumiteľnosť textu v preklade. Takýto zásah prekladateľa predstavuje konštitutívny posun.

Poznámka pod čiarou ako prekladateľský postup je potrebný, nakoľko predstavuje preklad autorovej poznámky a vysvetľuje slovo zlodejského žargónu.

3) lexikálna konkretizácia

<i>Надоело! Тоска. Мрак.</i> (A.T. Averčenko, s. 747)	<i>Už mi to ide krkom! Už ich mám vyše hlavy. Nechcem ich už ani vidieť!</i> (preklad MK, 69)
--	---

Konštitutívny posun, ktorý, okrem iného, znamená nevyhnutnosť posunu v cieľovom texte, je v danom prípade uplatnený z dôvodu potrieb kontextu. Potreba predložiť preklad, ktorý by bol prijateľný pre súčasného cieľového príjemcu – čitateľa, si vyžaduje nielen gramaticky bezchybný písomný prejav v cieľovom jazyku, ale aj prispôbenie štýlu. Práve preto si myslíme, že aplikácia frazém v preklade namiesto jednočlenných viet originálu, je jednoznačne šťastnejšie riešenie. Uvedené slovenské frazémy vhodne dopĺňajú významovú podstatu východiskového textu a z hľadiska kontextu sú v preklade nevyhnutné.

4) lexikálna generalizácia

<i>...Православные!...</i> (A.T. Averčenko, s. 802)	<i>...Ludia!...</i> (preklad MK, s. 131)
---	--

V súvislosti s uvedeným prekladateľským postupom dochádza k využitiu konštitutívneho posunu, nakoľko pre adekvátne prijatie myšlienky, pocitov a dojmov z originálu nie potrebné pre čitateľa uvádzať oslovenie konkrétnej skupiny ľudí – ľudí pravoslávneho vierovyznania. Nazdávame sa, že prípadný doslovný preklad (*...Pravoslávni!...*) by mohol pôsobiť zmätočne, keďže nie každý čitateľ má prehľad v otázke vierovyznania rôznych krajín a nemusí vedieť, aké vierovyznanie prevláda v danej krajine. Preložiť daný výraz použitím analógie – a teda výrazom: *...Katolíci!...* nepovažujeme za vhodný prekladateľský postup, nakoľko by to mohlo

vzbudíť dojem, že sa vzťahuje len na určitú skupinu ľudí. Takýto postup by sme definovali ako negatívny posun v preklade.

To sú dôvody, kvôli ktorým pristupujeme k použitiu prekladateľského postupu *lexikálna generalizácia*, čo vedie ku konštitutívnemu posunu v preklade.

5) vynechanie významu

<i>Когда он прятал вынутые из ящика деньги, Мотылек сказал, поглаживая жилетный карман:...</i> (A.T. Averčenko, s. 750)	<i>Keď schovával peniaze zo zásuvky, Motýlik hladkajúc vrecko vesty povedal:...</i> (preklad MK, s.73)
---	--

Výraz *вынутые* je v preklade vynechaný kvôli prirodzenému zneniu v cieľovom jazyku – v slovenčine. Preklad tejto lexémy vyvoláva potrebu rozvíť prekladanú vetu o vedľajšiu vetu prívlastkovú, čo znamená vznik zloženého súvetia: *Keď schovával peniaze, ktoré vytiahol zo zásuvky, Motýlik hladkajúc vrecko vesty povedal:...* Napriek tomu, že recipientovi je pravdepodobne z kontextu *...peniaze zo zásuvky...* zrejme, že peniaze boli odtiaľ vybraté, myslíme si, že aplikáciu tohto translačného postupu je vhodnejšie nahradiť vetnotypovou zámenou a ponúknuť recipientovi interpretáciu danej vety s explicitným vyjadrením danej myšlienky v cieľovom jazyku, čo bude logickejšie. Takýmto prístupom v preklade dochádza taktiež ku konštitutívnemu posunu.

6) spájanie významu

<i>Две золотые головушки!</i> (A.T. Averčenko, s. 810)	<i>Dve zlatohlávky!</i> (preklad MK, s. 139)
---	--

Preklad umeleckej literatúry dáva prekladateľovi možnosť „otvoriť si myseľ“ a dať do prekladu aj „to svoje“. Zároveň však musí dbať aj na dodržiavanie jazykových noriem, a preto často dochádza aj ku konštitutívnemu posunu uplatnením prekladateľského postupu *spájanie významov* tak, ako je to v uvedenom príklade. Takýto postup predstavuje vhodnejšiu voľbu než napríklad doslovný preklad *zlaté hlávky*, ktorý už nemá emocionálno-expresívny odtienok, ktorý si umelecká literatúra vyžaduje.

II. Individuálny posun vzniká, keď prekladateľ v preklade spraví zmenu v porovnaní s originálom na základe vlastných prekladateľských skúseností a idiolektu. Tento druh posunu sa v našom prípade prelína s týmito prekladateľskými postupmi:

1) lexikálna konkretizácia

<i>Что вы, милый мой!..</i> (A.T. Averčenko, s. 763)	<i>Šibe vám, môj milý?..</i> (preklad MK, s. 87)
---	--

Uvedený príklad by mohol byť preložený aj týmito spôsobmi: *Môj milý, šibe vám?.. Čo ste, môj milý? Zbláznili ste, môj milý?..*

Prekladateľ si zvolil zachovanie gramatického usporiadania vety, no, so zreteľom na dodržiavanie zásad prekladateľskej činnosti, zo všetkých možností prekladu si volí možnosť expresívnejšieho vyjadrenia začudovania sa a pohoršenia v cieľovom jazyku a uprednostňuje túto alternatívu pred neutrálnejšími výrazmi. Na štýl ani význam tento posun v preklade nemá vplyv.

2) opis

<i>Куколка добросовестно выложил всю подноготную,...</i> (A.T. Averčenko, s. 846)	<i>Krásavec dôsledne vyzradil všetky tajné details,...</i> (preklad MK, s. 181)
---	---

Slovné spojenie v uvedenom príklade predstavuje frazému, ktorá je do cieľového jazyka preložená nefrazeologickým prekladateľským postupom, no dostatočne zreteľne, aby nebolo potrebné danú frazému vysvetľovať v poznámke pod čiarou.

3) vynechanie významu

<i>..., а сам форменный бандит с большой дороги.</i> (A.T. Averčenko, s. 854)	<i>..., ale on sám je hotový bandita.</i> (preklad MK, s. 191)
---	--

Slovné spojenie *с большой дороги* v uvedenom príklade nie je preložené. Jeho význam by sa dal preložiť týmito ekvivalentmi: svetaskúsený, ostrieľaný, znalý... Komplexným prekladom všetkých slovných spojení originálu by v cieľovom texte došlo zbytočného hromadeniu synonymým bez dramatickej funkcie, a teda k duplicitnému prekladu už preloženej myšlienky *hotový bandita*, čo môže pôsobiť na čitateľa rušivo.

4) vkladanie významu

<i>А чтоб у тебя язык присох, бесстыдник!</i> (A.T. Averčenko, s. 747)	<i>Ach, aby ti jazyk zdrevenel, nehanebník jeden?!</i> (preklad MK, s. 69)
--	--

Výraz *бесстыдник* je slovo s expresívnym odtienkom. Aby sa táto vlastnosť výrazu zachovala aj v preklade, využitie tohto prekladateľského postupu, a teda doplnenie číslovky *jeden*, umožňuje zdôrazniť práve slovo *nehanebníka* a tiež mu pridáva hovorový charakter.

III. Ďalším z príkladov je **tematický posun**, ktorý predstavuje aplikáciu prekladateľského postupu substitúcie pri preklade zvláštného prvku vo východiskovom jazyku, ktorý sa v cieľovom jazyku nahrádza všeobecným prvkom.

1) lexikálna generalizácia

<i>Ну, ребята...</i> (A.T. Averčenko, s. 787)	<i>Nuž, drahí moji...</i> (preklad MK, s. 115)
---	--

Lexikálna generalizácia resp. zovšeobecnenie významu predstavuje v uvedenom prípade nevyhnutný prekladateľský postup na dosiahnutie adekvátneho prekladu. Výraz *ребята* má v prekladových slovníkoch do slovenčiny uvedené tieto ekvivalenty: deti, chlapci, chalani a mládenci. Kontext románu a veta, ktorá začína oslovením, si však vyžadujú voľbu iného prekladateľského postupu ako ekvivalencie. Z tohto dôvodu vhodný preklad predstavuje uplatnenie lexikálnej generalizácie, ktorej výsledkom je zovšeobecný význam komponentu v cieľovom jazyku – *drahí moji*.

Uvedieme ešte jeden príklad:

<i>Я и теперь, господа...</i> (A.T. Averčenko, s. 814)	<i>Aj teraz som, panstvo...</i> (preklad MK, s. 145)
--	--

Z kontextu je zrejmé, že pod pojmom *zocnoda* sú zahrnutí nielen muži v danej spoločnosti, ale aj jedna dáma. Preto sa tu naskytajú dve možnosti prekladu. Okrem lexikálnej generalizácie to môže byť aj vkladanie významu: *Aj teraz som, páni a dáma, ...* no tento spôsob prekladu v konečnom dôsledku nepôsobí prirodzene v rozhovore postáv, ktoré sa chystajú na oslavu a neprezentujú sa práve vyberanými a zdvorilými spôsobmi – možno to považovať za spojenie vysokého štýlu, nehodiaceho sa k charakteru daných postáv, a tiež komplikované pre prijatie myšlienky recipientom z humoristicko-satirického románu.

2) **substitúcia** – preklad formálne a významovo zvláštnych prvkov

Teória prekladu hovorí o potrebe prekladu jedinečných prvkov, mien a názvov v prípade, že plnia v diele istú funkciu, či už dramatickú, informačnú alebo inú a sú nositeľmi významu.

<i>Куколка</i> (A.T. Averčenko, s. 745)	<i>Krásavec</i> (preklad MK, s. 67)
<i>Телохрани́тель</i> (A.T. Averčenko, s. 748)	<i>Ochranca</i> (preklad MK, s. 71)

Uvedené príklady plnia v diele dramatickú funkciu, keďže sú to „iba“ prezývky postáv, nie ich skutočné mená, ktoré získali na základe svojich charakteristických črt. Aplikácia substitúcie v tomto prípade zabezpečuje najadekvátnejší preklad tohto románu.

Napríklad pod menom *Krásavec* vystupuje postava, ktorú ostatní v jeho okolí vnímajú ako vyumelkovaného panáka, ktorý sa chce páčiť a vždy chodíva vyobliekaný podľa najnovšej módy. V skutočnosti je to jemný a naivný mladý muž, ktorý chce byť s každým zadobre a vďaka svojej srdečnosti mu v živote aj všetko vychádza, čo vzbudzuje u ostatných závisť. V origináli je jeho meno *Куколка* podstatné meno ženského rodu, ktoré je nositeľom niekoľkých významov: prvým je zdobnenina od slova *bábika*, ktorá v slovenčine nepozná jednoslovný ekvivalent; druhý význam sa aplikuje v hovorovom štýle a pomenúva vyparádenú dievčinu; tretí význam sa uplatňuje v odbornom štýle a označuje kuklu. Dilema, ktorá nastáva v procese prekladu, začína pri voľbe správneho ekvivalentu. Keďže ide o umeleckú literatúru a z diela sa dozvedáme, že jednotlivé postavy získavajú prezývky podľa svojich charakterov, namiesto je hovorový štýl a teda aplikácia takého postupu, ktorý by viedol k zachovaniu myšlienky vyjadrujúcej povahu tejto postavy. Kvôli zachovaniu štýlu vylučujeme tretí význam tejto lexémy, druhý význam nepripúšťame, pretože postava sa nechce páčiť cielene, je to výsledok starostlivosti o samého seba. Pracujeme iba s prvým významom tohto slova. Doslovný preklad – *bábika*, však nepredstavuje vhodnú alternatívu. Z tohto dôvodu uprednostňujeme v preklade variant *Krásavec* – podstatné meno mužského rodu, ktoré hovorí o postave s krásnym zovňajškom a ďalšie jeho vlastnosti priblíži kontext.

Ako ďalší príklad uvádzame meno *Ochranca*, ktoré v origináli predstavuje zloženinu dvoch slov – *тело* a *хранитель* a do slovenčiny by sa dalo preložiť aj ako bodyguard (uvádza SCS, 2005), no znamenalo by to exotizáciu v preklade, ktorej sa snažíme vyhnúť.

Výber prvku, ktorý si prekladateľ zvolí ako ten najvhodnejší v danej situácii, závisí od jeho vlastných skúseností a je ovplyvnený jeho idiolektom. Z toho vyplýva, že z rôznych uhlov pohľadu, možno aplikáciu tohto prekladateľského postupu definovať ako príčinu hneď niekoľkých posunov v preklade. Ako príklad takéhoto prípadu uvádzame práve substitúciu, ktorá predstavuje vznik tematického posunu a zároveň, angažovanosťou prekladateľovej osobnosti pri voľbe nahradzujúceho prvku, individuálny posun.

V tomto príspevku je prezentovaný prehľad vybraných prekladateľských postupov a ich vplyv na výsledný preklad, na to, aký posun v preklade nastane. Výskum je vykonaný na podkladoch z rozboru prekladateľských riešení v preklade románu *Mecenášov žart* A.T. Averčenko. Prezentuje tri výrazové posuny a niekoľko prekladateľských postupov, ktorými možno dané posuny v preklade dosiahnuť. Dôraz dávame na vytvorenie adekvátneho prekladu a pritom konfrontujeme aplikáciu hneď niekoľkých postupov a posunov.

Výsledok nášho výskumu:

- možno povedať, že na vybranom materiáli v jazykovej kombinácii ruština – slovenčina sa pre dosiahnutie adekvátneho prekladu najčastejšie pristupuje ku konštitutívnemu posunu – spôsobujú to odlišnosti v reáliách a jazykových normách, ktoré existujú napriek jazykovej príbuznosti týchto jazykov,
- individuálny posun vznikajúci na základe skúseností prekladateľa nastáva relatívne často, no nedá sa povedať, že by mal v týchto podkladoch nejaké zastúpenie aj jeden z jeho druhov – podinterpretovanie originálu,
- tematický posun je prezentovaný predovšetkým substitúciou – nahrádzaním zvláštnych prvkov originálu všeobecnými prvkami v preklade.

Týmto príspevkom chceme upozorniť na vzájomné pôsobenie a prelínanie postupov a posunov v preklade a zároveň aj na to, že aplikácia jedného prekladateľského postupu neznamena výlučne vznik jedného posunu v preklade, ale z hľadiska rôznych aspektov, môže jeden postup prezentovať súčasne viacero posunov. Zároveň treba poukázať aj na fakt, že jeden posun v preklade možno dosiahnuť aj aplikáciou viacerých prekladateľských postupov. Prelínanie týchto faktorov v preklade nám potvrdzuje hypotézu, že na adekvátny preklad nepôsobí iba jeden posun vyvolaný výberom iba jedného postupu, ale ich vzájomné prelínanie sa.

Zoznam bibliografických odkazov

- ALEKSEJEVA, I.S. 2008. *Professional'nyj trening perevodčika: Učebnoe posobije po ustnomu i pismennomu perevodu dľa perevodčikov i prepodavatelej*. Sankt-Peterburg: Perspektiva, Izdatel'stvo „Sojuz“, 2008. 288 s. ISBN 978-5-91413-005-0
- BALÁŽOVÁ, Ľ., BOSÁK, J., GENZOR, J., RIPKA, I., SKLADANÁ, J., 2005. *Slovník cudzích slov (akademický)*. Druhé, doplnené a upravené slovenské vydanie. [online]. Banská Bystrica: SPN – Mladé letá, s.r.o. [cit. 2011-06-01]. Dostupné na internete: <<http://slovniky.korpus.sk>>
- GROMOVÁ, E. 1998: *Kapitoly z úvodu do prekladateľstva I*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 1998. 99 s. ISBN 8080503591
- GROMOVÁ, E. 2000. *Kapitoly z úvodu do prekladateľstva*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2000. 99 s. ISBN 8080500762
- HUŤKOVÁ, A. 2003. *Vybrané kapitoly z teórie prekladu literárno-umeleckých textov*. Banská Bystrica: UMB, Filologická fakulta v Banskej Bystrici, 2003. 108 s. ISBN 80-8055-831-0
- HUŤKOVÁ, A. 2006. Slovenčina vo výučbe budúcich prekladateľov a tlmočníkov. In *35 rokov výučby prekladateľstva a tlmočníctva na Slovensku. 1970 – 2005*. Bratislava: LETRA, 2006. ISBN 80-967905-7-9, s. 77-85.
- KARCHUTŇÁKOVÁ, M. 2010. *Príloha 3. Preklad humoristicko-satirického románu*. In KARCHUTŇÁKOVÁ, M. *Problematika umeleckého prekladu*. Banská Bystrica, 2010. Diplomová práca. s. 63 – 199.
- KARCHUTŇÁKOVÁ, M. 2010. *4. Rozbor prekladu*. In KARCHUTŇÁKOVÁ, M. *Problematika umeleckého prekladu*. Banská Bystrica, 2010. Diplomová práca. s. 31 – 49.
- KUZNECOV, S.A., 1998. *Boľšoj tolkovoj slovar russkogo jazyka*. [online]. Sankt-Peterburg: Norint, 1998 [cit. 2011-06-01]. Dostupné na internete: <<http://www.gramota.ru>>
- MOROZOV, M.M. 2009. *Posobije po perevodu russkoj chodožestvennoj prozy na anglijskij jazyk*. Moskva: R. Valent, 2009. 336 s. ISBN 978-5-93439-283-4

- MUGLOVÁ, D. 2009. *Komunikácia, tlmočenie, preklad alebo Prečo spadla Babylonská veža?* Bratislava: Enigma, 2009. 324 s. ISBN: 978-80-89132-82-9
- POPOVIČ, A. 1971. *Poetika umeleckého prekladu*. Bratislava: Tatran, 1971. 166 s.
- POPOVIČ, A. 1975: *Teória umeleckého prekladu*. Bratislava: Tatran, 1975. 293 s.
- SDOBNIKOV, V.V., PETROVA, O.V. 2006. *Teorija perevoda*. Moskva: Vostok Zapad, 2006. 448 s. ISBN 5-478-00306-9

Abstract

The article titled *Translation procedures and shifts in translation* analyses how selected translation procedure influences shift in translation. Analysis is based on translation of satiric novel *Maecenas Joke* by A.T. Averchenko. We focused on the fact that several translation procedures can constitute only one incident of translation shift, and vice versa, several translation shifts can be caused when applying only one specific translation procedure. Conjunction of these factors supports the hypothesis under which an adequate translation is not influenced by only one translation shift but by their mutual conjunction.